

Інформаційний звіт Державного комітету України у справах національностей та релігій «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні»

(Короткий виклад)

ЗМІСТ:

- Вступ
- Релігійна мережа, її кадрове та матеріальне забезпечення: основні тенденції, динаміка змін, перспективи розвитку
 - Міжнародна та соціальна діяльність релігійних організацій
 - Стан дотримання чинного законодавства щодо релігії та церкви. Реалізація державної політики у галузі свободи совісті і віросповідання
 - Вузлові питання відносин держави і церкви. Реалізація державної політики у галузі свободи совісті і віросповідання

ВСТУП

Релігійний комплекс України являє собою складну систему взаємодії та взаємовпливів канонічно й організаційно структурованих церковних інституцій. Ця система виступає невід'ємною складовою суспільного життя, чутливо реагує на утвердження в громадській свідомості демократичних цінностей, світоглядних і національних ідей, морально-етичних принципів, власних позицій у трактуванні національної та церковної історії. Зазначені процеси проявляються у зростанні суспільної активності віруючих, поглибленні внутрішньоцерковної інтеграції й мобілізації, посиленні впливу на внутрішню і зовнішню політику релігійного фактору.

Соціально-політична стабільність країни багато в чому зумовлюється змістом та спрямованістю державно-конфесійних і міжконфесійних відносин, суспільною активністю релігійних інституцій. Сучасна стратегія співробітництва держави і церкви, як цілеспрямований і системний процес, утверджує духовну культуру, формує поле толерантності та взаємоповаги, спрямована на пошук взаємоприйнятних форм і методів розв'язання соціальних і релігійних проблем. Досягнення цієї мети можливе за умови міжконфесійного порозуміння і злагоди, поглиблення процесу подальшої інтеграції церкви в суспільство.

РОЗДІЛ I.

**Релігійна мережа, її кадрове та матеріальне забезпечення:
основні тенденції, динаміка змін, перспективи розвитку**

Релігійна мережа в Україні станом на 1.01.2009 р. представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 34465 релігійних організацій (на 624 більше проти минулого року), в тому числі 33083 релігійних громад, 85 центрів та 255 управлінь, 432 монастирі, 340 місій, 74 братства, 196 духовних навчальних закладів, 12633 недільні школи. Справами Церкви в Україні опікується 29892 священнослужителі. Зростає видання церковних друкованих засобів масової інформації, нині їх кількість складає 377 одиниць. Для богослужінь релігійні організації використовують 22437 культових та пристосованих під молитовні споруд.

Дослідження темпів зростання кількості церковно-релігійних інституцій свідчить про те, що починаючи з 2000 р. по 2005 р. розширення релігійної мережі набуло усталеного характеру і становило 4,1-4,7 % на рік. За підсумками останніх трьох років цей показник зменшився і становить: у 2006 р. - 2,7 %, у 2007 р. - 2,3 %, у 2008 р. - 1,8 %.

Аналіз поширення релігійних конфесій, течій і напрямів, кількісних показників релігійних громад показує зменшення різниці їх чисельності в різних регіонах країни. Так, якщо на початок 1992 р. в західних областях діяло 7742 первинні осередки віруючих (59,7 % від загальної кількості громад), то в 2000 р. - 41,3 %, сьогодні ця цифра складає 34,9 % (або 11541 громаду). В цьому регіоні фактично вже створена інституційна мережа конфесійно-церковних організацій майже достатня для задоволення релігійних потреб віруючих.

Другим за чисельністю релігійних організацій є центральний регіон, де з часу здобуття Україною незалежності, кількість первинних осередків віруючих зросла на 5330 і становить 7549 парафій, що в процентному відношенні дорівнює 22,8 % від загальної кількості релігійних громад.

Південний регіон характеризується найбільшим приростом релігійних громад, зокрема релігійних спільнот національних меншин. Якщо у 1991 р. загальна кількість осередків складала 956 одиниць, то сьогодні 5730, тобто збільшення відбулося на 83,3 % (4774 одиниці).

Східний регіон відрізняється найменшими показниками кількісного приросту громад та їхньою чисельністю. Тут діє 3042 громади, що складає лише 9,2 % від їхньої загальної кількості в країні.

Розподіл церковно-релігійних організацій за конфесійною ознакою свідчить про домінування в Україні православ'я, до якого входить 17071 парафія, тобто 51,6 % від загальної кількості релігійних осередків віруючих. Водночас, прослідковується тенденція до зменшення їх питомої ваги в загальній складовій, а приріст релігійних громад енижчим загальнодержавного показника.

Найчисельніша (11539 парафій) - Українська православна церква, мережа якої становить 67,6 % православних громад країни. Майже третина - 3507 громад (30,4 %) УПЦ діють у центральному регіоні. Найбільша їх кількість у Вінницькій (922) та

Хмельницькій (893) областях.

Впродовж 2008 р. кількість релігійних громад УПЦ збільшилася на 205 одиниць. Сьогодні ця церква має 9275 священнослужителів, 177 монастирів, 34 братства, 19 духовних навчальних закладів, 12 місій та 4158 недільних шкіл.

Українська православна церква Київський патріархат за кількістю релігійних громад, що становлять її мережу (4128), посідає 2 місце в країні після УПЦ. У структурі церкви діють патріархія, 31 єпархіальне управління, 2993 священнослужителі, 45 монастирів, 26 місій, 9 братств, 16 духовних навчальних закладів та 1234 недільні школи. Діяльність церкви висвітлюють 36 періодичних релігійних видань.

Впродовж останніх років церква розширила мережу в усіх регіонах країни. Якщо на початку свого становлення в 1993 р. вона нараховувала в західному регіоні 87,3 % парафій, то в січні 2009 р. їх кількість склала 1773 або 42,9 %.

Так, 22,4 % парафій УПЦ КП має в центральному регіоні та 20,9 % в північному. В східному та південному регіонах діють лише 13,7 % від загальної кількості громад. Впродовж 2008 р. приріст релігійних громад склав 120 одиниць або 2,9 %.

За період свого легального існування в Україні (з червня 1990 р.) Українська автокефальна православна церква суттєво поповнила складові своєї структури і нині має патріархію, 12 єпархіальних управлінь, 683 священнослужителі, 8 монастирів, 7 місій, 7 духовних навчальних закладів (193 слухачі), 301 недільну школу та 1 братство. Діяльність церкви висвітлюють 7 періодичних видань. 1184 громади обслуговують 683 священнослужителі. На сьогодні 838 парафій УАПЦ (70,8 %) діють у західних областях країни. У 2008 р. кількість громад УАПЦ збільшилася лише на 5 одиниць і складає 1184.

Інституційна мережа Української греко-католицької церкви почала своє відновлення у 1989 р., коли вперше після повоєнних часів були легалізовані 132 громади в т.ч. у Львівській області - 125 та Закарпатській - 7. Сьогодні УГКЦ нараховує в своєму складі 373 релігійні організації, в тому числі має митрополію, 3 екзархати (Києво-Вишгородський, Одесько-Кримський та Донецько-Харківський), 21 єпархіальне та чернече управління, 3570 громад, 303 священнослужителі, 106 монастирів, 15 духовних навчальних закладів (1539 слухачів), 17 місій та 2 братства. Діяльність церкви висвітлюють 27 періодичних видань. 93,5 % греко-католицьких громад знаходиться в західному регіоні України. Найбільша їх кількість у Львівській (1489), Тернопільській (765) та Івано-Франківській (646) областях. Якщо на початок 1992 р. церква мала свої осередки в половині областей країни та м.Києві, то на сьогодні громади УГКЦ діють в усіх регіонах України.

Керівні органи Римсько-католицької церкви були відновлені в Україні у 1991 р. За останні роки структури церкви набули усталеної форми, а динаміка кількісного розвитку сповільнилася, так у 2007 р. РКЦ збільшила свою мережу на 11, а у 2008 р. на 9 одиниць. Нині РКЦ має митрополію, 20 дієцезіальних та чернечих управлінь, 907 громад, 559 священнослужителів, 91 монастир (704 ченці), 40 місій, 3 братства, 8 духовних

навчальних закладів (569 слухачів), 523 недільні школи. Віруючих церкви обслуговують 559 священнослужителів із них 251 іноземець. Життя і діяльність РКЦ висвітлюють 13 періодичних релігійних видань. Основна частина громад зосереджена у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Львівській, Хмельницькій областях - 63,7 % (578 громад) їх загальної кількості. За період з 1989 р. (було 114) кількість громад РКЦ збільшилась на 793 одиниці або 87,4 %.

Протестантизм в Україні налічує понад 10 тис. релігійних організацій, що складає 30 % від усієї релігійної мережі. Найбільш впливовим та чисельним протестантським згуродженням є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів. Структура ВСО ЄХБ складає 2713 релігійних організацій: 26 регіональних та обласних управлінських структур, 1 центр, 92 місії, 2 братства, 42 духовних навчальних заклади, в яких готується 5,6 тис. майбутніх пресвітерів, дияконів, регентів та інших служителів. 2550 громад обслуговують 2960 священнослужителів в т.ч. 14 іноземців. Основи віровчення викладаються у 1415 недільних школах. Внутрішнє та міжнародне життя церковної спільноти висвітлюється у 14 періодичних релігійних виданнях. Кількість зареєстрованих релігійних громад ВСО ЄХБ у 2008 р. збільшилась на 29 осередків.

Другу сходинку (1653) займає Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської-п'ятидесятників. До його складу «ходять» - 1 центр, 27 обласних управлінь, 51 місія, 2 братства, 1555 громад віруючих. Богослужбові відправи проводять 2256 священнослужителів із них 11 іноземців.

В 17 духовних навчальних закладах проходять підготовку 995 майбутніх пресвітерів і дияконів. При громадах діють 1029 недільних шкіл. Питання розвитку церкви, її релігійне життя висвітлюється у 24 періодичних виданнях. У 2008 р. кількість громад збільшилась на 30 одиниць, або 1,9 % в порівнянні з попереднім роком.

Серед протестантських деномінацій відповідний статус набула Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня, яка має у своєму складі 1061 релігійну організацію: в т.ч. 1 центр, 9 регіональних управлінь, 2 місії, 4 духовні навчальні заклади, 1 братство та 1044 громади, в яких релігійні потреби віруючих задовольняють 1164 священнослужителі. Основи віровчення викладаються різним віковим групам в 696 недільних школах. Внутрішнє та міжнародне церковне життя висвітлюють 10 періодичних видань. У 2008 р. церква збільшила кількість своїх громад лише на 4 одиниці.

Спостерігається значне кількісне зростання організації Свідків Єгови - нині діють 1056 організацій.

Після здобуття Україною незалежності та прийняття Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» отримали можливість розгорнути свою діяльність нові релігійні течії та напрямки. Значну кількість громад має Новоапостольська церква - 58 осередків та Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони) - 54. Кількість організацій Товариства свідомості Крішні становить 46 одиниць, в тому числі 37 громад, 1 центр, 5 управлінь, 3 духовні навчальні заклади (205 слухачів), діяльність релігійної

організації висвітлюють 2 періодичні видання. Як правило, громади новітніх релігійних утворень зосереджуються у південному та східному регіонах країни.

Релігійні організації харизматичних церков функціонують у всіх областях країни. Найбільше їх діє в Донецькій області (понад 10 % від їх загальної кількості).

Більше тисячі релігійних організацій репрезентують етноконфесійні утворення. Найбільшу частину з них зареєстровано послідовниками ісламу - 535 організацій. Іудаїзм представлений 295 організаціями, Закарпатська (угорська) реформатська церква - 118, Німецька євангелічно-лютеранська церква - 40, Вірменська апостольська церква - 27. Функціонують також поодинокі етноконфесійні громади чехів, готів, корейців, шведів, а в Автономній Республіці Крим - караїмів та кримчаків, в Херсонській та Запорізькій областях - менонітів. Найбільша частка релігійних організацій національних меншин зосереджена в Автономній Республіці Крим.

Релігійні громади всіх церков, конфесій, напрямків і течій обслуговують 29892 священнослужителі, при цьому рівень забезпеченості становить 95,6 %. Зокрема громадами УПЦ опікується 9275 священнослужителів (забезпеченість релігійних громад складає 81,1 %), УПЦ КП - 2993 (73,1 %), УАПЦ - 683 (57,7 %), УГКЦ - 2303 (64,6 %), РКЦ - 559 (62,0 %), ВСОЄХБ - 2960 (117,7 %), ВСЦ ХВЕ - 2256 (155,1 %), АСД - 1163 (115,7 %).

Актуальною залишається проблема підготовки священницьких кадрів в Римсько-католицькій церкві, в якій 31,0 % кліриків є іноземцями (251 особа).

Станом на 1.01.2009 р. релігійні організації використовують 22437 культових та пристосованих під молитовні будівель, при потребі 33083 сакральні споруди.

Відповідно до звернень віруючих у 2008 р. передано у власність (користування) релігійним організаціям 195 культових та пристосованих під молитовні приміщень. За допомогою органів місцевої виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та залучення позабюджетних коштів, впродовж 1992-2008 рр. збудовано 5421 культову споруду, із яких 251 (4,6 %) - у 2008 р. Провідними релігійними організаціями впродовж року збудовано: УПЦ - 131, УГКЦ - 42, УПЦ КП - 31, ВСО ЄХБ - 14, Союзом церков ХВЕП - 6, УАПЦ - 6, РКЦ - 3 культових приміщень. В стадії будівництва знаходиться 2399 культових об'єктів. Водночас релігійні організації користуються 6693 орендованими та 963 колишніми некультовими церковними будівлями.

Допомога держави у забезпеченні релігійних організацій культовими спорудами ще не в повній мірі знімає найгострішу проблему релігійного життя в країні. Рівень забезпеченості релігійних організацій молитовними приміщеннями становить 68,7 %, в т.ч. Закарпатська (угорська) реформатська церква забезпечена на - 89,8 %, УПЦ - 83,6 %, РКЦ - на 77,1 %, УГКЦ - 75,1 %, ВСЦ ХВЕ - 66,8 %, адвентисти сьомого дня - 65,7 %, ВСО ЄХБ - 64,4 %, УПЦ КП - 63,6 %, УАПЦ - 61,0 %, іудейські організації - 45,1 %, мусульмани - на 57,2 %. У почергове користування релігійним громадам передано 282 культові будівлі.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що сформована в Україні мережа

релігійних організацій в цілому задовольняє релігійні потреби віруючих. Випереджаючими темпами, порівняно з традиційними церквами, зростає кількість протестантських та неорелігійних організацій. Водночас зберігається історично притаманне країні домінування православ'я.

РОЗДІЛ II.

Міжнародна та соціальна діяльність релігійних організацій

Упродовж 2008 р. релігійні організації активно проводили міжнародну діяльність спрямовану на зміцнення співпраці з одновірцями за кордоном. Так, за релігійною візою Україну відвідало 7846 іноземців, що у порівнянні з 2007 р. більше на 737 осіб.

Держкомнацрелігій було надано офіційні погодження для 3046 зарубіжних громадян на релігійну діяльність, відповідними структурними підрозділами держадміністрацій - 4800; у тому числі: громадянам США - 2428, Ізраїлю - 2428, Польщі - 575, країн Азії - 443, ФРН - 19\$, Туреччини - 147, інших країн - 730.

За релігійними візами Україну відвідали представники: іудейських громад - 2481, Церкви Ісуса Христа святих останніх днів - 1291, ВСОЄХБ - 1104, харизматичних церков - 639, РКЦ - 644, ХВЄП - 301, АСД - 37, Свідків Єгови - 222, мусульманських громад - 148, УГКЦ - 51, православних церков - 118, Новоапостольської церкви - 86, Церкви Христа - 74, буддистських організацій - 70, лютеранських церков - 60, товариства Свідомості Крішні - 56, інших конфесій - 464 особи.

На святкування Рош-Га-Шана (іудейський Новий рік) до м. Умань на могилу цадика Нахмана прибуло 15300 осіб із 20 країн світу: з Ізраїлю (14289), США (519), Франції (287), Канади (113), решта - з Австралії, європейських країн, Латинської Америки та країн СНД.

У смт. Меджибіж (Хмельницька обл.), м. Бердичів (Житомирська обл.), у Полтавській, Чернівецькій і Закарпатській областях мають місце інші поховання авторитетів іудаїзму, що також відвідуються віруючими-іудеями. Щороку кількість паломників збільшується. Так, до місця поховання іудейського релігійного діяча Залмана Шнеуера у м. Гадяч (Полтавська обл.) здійснили паломництво 1800 прихильників течії Хабад Любавич.

Упродовж звітнього періоду релігійні організації активно здійснювали гуманітарну та благодійну діяльність. Майже 75 % від загальної кількості гуманітарних вантажів з-за кордону надійшло в Україну саме релігійними каналами.

Найактивнішими донорами гуманітарної допомоги у звітньому періоді були міжнародні релігійні організації: Німеччини - 5591,1 т, що складає 42 % від загальної кількості; США - 1379,4 т (10,4 %), Великої Британії - 1264,2 т (9,5), Норвегії - 938,5 т (7), Швеції - 608,5 т (4,2), Швейцарії - 557,1 т (4,6 %). Надійшло 1373,4 т вантажів гуманітарної допомоги з Австрії, Білорусі, Данії, Ізраїлю, Польщі, Російської Федерації, Фінляндії, Франції та інших країн.

Найбільша кількість вантажів гуманітарної допомоги, що надійшли до релігійних та релігійно-благодійних організацій по регіонах складає: м. Київ - 2970,2 т, Автономна

Республіка Крим - 641 т, області: Львівська (1779,5 т), Житомирська (1688,2 т), Дніпропетровська (1083,5 т), Закарпатська (714 т), Київська (571,4 т), Рівненська (393,8 т), Одеська (339,7 т), Хмельницька (302,3 т).

За конфесіями частка отриманих вантажів гуманітарної допомоги складає: євангельські християни-баптисти - 4710,1 т, християни віри євангельської - 2166,91 т, Свідки Єгови - 1411,7 т, харизматичні церкви - 737,5 т, Церква Христа - 243,8 т, УГКЦ - 228,8 т, православні церкви - 202,9 т, інші конфесії - 2045,7 т.

Релігійними організаціями отримано переважну більшість комбінованих вантажів гуманітарної допомоги - 7165,1 т (53,8 % від загальної кількості). Такі вантажі склалися із речей домашнього вжитку, одягу, взуття, побутової техніки, інших предметів, що були у використанні. Отримано: одягу та взуття - 2041,7 т, релігійної літератури - 1773 т, продуктів харчування - 1153,4 т, господарчих товарів - 677,1 т, будівельних матеріалів - 179,3 т, медобладнання та матеріалів медичного призначення - 127,3 т.

Переважна частина вантажів гуманітарної допомоги надходить від тих країн та на ті регіони, де найбільш активно діють протестантські та харизматичні церкви. Розподіляються вантажі, крім релігійних організацій, між школами-інтернатами, лікарнями, таборами відпочинку, спілками інвалідів та ветеранів війни, службами сім'ї та молоді, реабілітаційними центрами, пенітенціарними закладами.

Упродовж 2008 р. релігійні організації України при сприянні Держкомнацрелігій реалізували різноманітні проекти доброчинної та милосердницької роботи. Здійснювалися масштабні заходи у напрямі духовної опіки та допомоги по догляду за особами, які перебувають у закладах соціального захисту - будинках для літніх людей, центрах для одиноких, будинках для дітей із фізичними та розумовими вадами тощо. Останніми роками така робота активно проводиться у пенітенціарних закладах. При релігійних організаціях утворюються осередки охорони здоров'я: реабілітаційні центри, лікарські кабінети, санаторії, де надають допомогу хворим, забезпечують ліками, медичним обладнанням та ін.; працюють пункти безкоштовного харчування, осередки соціальної (гуманітарної) допомоги для надання комплексу побутових послуг інвалідам, ветеранам війни та праці, самотнім людям похилого віку за місцем їхнього проживання; розширюється мережа оздоровчих таборів для дітей-інвалідів та сиріт, дітей із малозабезпечених сімей; організовується проведення душпастирської роботи в будинках інвалідів, дитячих будинках та інтернатах, закладах виправної роботи для неповнолітніх, що скоїли злочини.

Членами релігійних організацій активно підтримується ініціатива Президента України В.А. Ющенка щодо усиновлення дітей, позбавлених батьківської опіки. Так, тільки у Рівненській області функціонує 17 дитячих будинків сімейного типу та 37 прийомних сімей, у яких виховуються відповідно 131 і 68 дітей, прийомними батьками та вихователями яких є представники саме релігійних організацій.

У розгортанні соціальної діяльності релігійним організаціям надається підтримка та сприяння з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування: виділяються

земельні ділянки під будівництво благодійних закладів, проводиться часткове фінансування дитячих будинків тощо.

На особливу увагу заслуговує діяльність фонду «Карітас» Римсько-католицької та Української греко-католицької церков. Фонд має розгалужену мережу практично у всіх регіонах країни. Головною метою діяльності є надання гуманітарної, соціальної та фінансової допомоги, добродійних послуг особам, які їх потребують. «Карітас» здійснює свою благодійну роботу за програмами «Благодійна їдальня», «Опіка вдома», «Організація дозвілля дітей з вадами розвитку», кризовий центр «Діти вулиці», «Пункт роздачі гуманітарної допомоги». Для людей похилого віку організовано роботу соціального центру, де можна отримати психологічну юридичну допомогу.

При єпархіях УПЦ є відділи соціального служіння, що опікуються широкою мережею пунктів харчування для нужденних. Представники УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ та РКЦ регулярно проводять заходи з молоді до лав Української армії, беруть участь у церемоніях прийняття присяги, пропонують інші форми підтримки особового складу Збройних Сил України.

Нині церква взяла на себе частину відповідальності за морально-етичний стан суспільства, її соціальна діяльність виходить за конфесійні межі, охоплюючи своїм впливом по суті всі сфери громадського життя.

РОЗДІЛ III.

Стан дотримання чинного законодавства щодо релігії та церкви

За звітний період зафіксовано 18 випадків порушення чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Порівняно із 2007 роком (37 порушень) це майже удвічі менше. Суб'єктами правопорушень у звітному періоді виступали представники релігійних організацій та іноземні місіонери. Зазначені правопорушення мали місце у Вінницькій, Закарпатській та Львівській областях.

Порушень законодавства щодо релігії та церкви посадовими та службовими особами органів місцевого самоврядування та представниками правоохоронних органів не зафіксовано, але в ряді областей продовжуються судові процеси по оскарженню представниками релігійних організацій тих чи інших рішень та дій органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Порушення громадянами з релігійних мотивів законодавства про військову (альтернативну) службу було зафіксовано у Закарпатській області.

Ситуацію із дотриманням законодавства щодо релігії та церкви можна класифікувати регіонально за ознаками присутності «гарячих точок». Зокрема:

1. Безпосередньо проблемні області, в яких має місце складна релігійна ситуація та на які припадає більшість судових позовів з майнових питань та реєстрації статутів релігійних організацій (Вінницька, Львівська, Рівненська, Тернопільська,

Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Чернігівська, Одеська області та Автономна Республіка Крим.

2. Облaсті, в яких має місце зростання суперечностей та інцидентів міжконфесійного протистояння, що не призвели до жорсткої конфронтації, але баланують на межі законності (Черкаська, Сумська, Київська, Запорізька, Житомирська, Херсонська, Хмельницька, Волинська, Дніпропетровська області).

3. Стабільні області, в яких не фіксується фактів порушень чинного законодавства у галузі свободи совісті з боку релігійних організацій, посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів (Донецька, Харківська, Миколаївська, Луганська, Полтавська, Кіровоградська області).

Підґрунтям для виникнення конфліктів, а часто і затяжного протистояння, стає невирішеність ряду проблем, найактуальнішими серед яких є наступні.

1. Напруження на ґрунті майнових та земельних питань.

Серед основних причин присутності таких конфліктів потрібно назвати зміну юридичної та конфесійної приналежності релігійних громад та ситуації, що виникають навколо надання (повернення) у власність релігійним громадам культового майна комунальної та державної форм власності.

Так, у Тернопільській області триває спір за користування колишнім церковним майном в м. Кременець між єпархією УАПЦ і Кременецьким обласним гуманітарно-педагогічним інститутом.

У м. Одесі має місце майновий конфлікт між громадою Свято-Троїцької церкви УПЦ КП та громадою, яка вийшла з під юрисдикції УПЦ КП. Справа розглядається в судовому порядку.

У Рівненській області станом на 01.01.2009 р. в судовому порядку оскаржуються три розпорядження голови облдержадміністрації щодо передачі культових будівель в с. Милятин Острозького району, с. Богдашів Здолбунівського району, с. Грушвиця Перша та с. Велика Омеляна Рівненського району.

Тривають судові процеси в Івано-Франківській області з приводу звернень громад: УГКЦ про повернення у власність культової споруди; УАПЦ про захист прав щодо користування культовою спорудою; релігійної громади УГКЦ с. Коршів Коломийського району до Європейського суду з прав людини про повернення у власність культової будівлі.

До конфліктогенних населених пунктів Київської області належать м. Тараща та с. Карапиші Миронівського району, де мають місце суперечності між громадами УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ за володіння культовими спорудами.

Суперечності між УПЦ та УПЦ КП з приводу майнових питань мають місце також і в Сумській області.

Конфліктна ситуація між керівником зареєстрованої громади УАПЦ та керівництвом новоутвореної громади УПЦ стосовно права власності на культову будівлю склалася у Дніпропетровській області в с. Михайло-Заводське Апостолівського району.

У Закарпатській області в судовому порядку розглядаються дві скарги релігійних громад Греко-католицької церкви про визнання незаконними дій працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо визначення порядку використання культової споруди і майна у селищі Вишково та с. Нижній Бистрий Хустського району.

У Чернівецькій області у судових інстанціях розглядаються цивільні справи за позовами релігійних громад УПЦ та УПЦ КП щодо користування культовими приміщеннями.

В Автономній Республіці Крим, незважаючи на доручення Президента України, не вирішується питання про передачу в оренду земельної ділянки Косьмо-Даміанівському чоловічому монастирю, розташованому в зоні Кримського заповідника. Залишається конфліктним питання про надання земельної ділянки під будівництво храму УГКЦ в м. Ялта. Відмова Сімферопольської міськради затвердити проект землевідводу під будівництво Соборної мечеті, викликала негативну реакцію з боку керівництва ДУМК та Меджлісу кримськотатарського народу. Постає проблемою клопотання синоду Німецької євангелічно-лютеранської церкви про передачу кірхи, що перебуває у користуванні незалежної лютеранської громади, керівник якої використовує будівлю не за призначенням.

Крім того, в АРК зафіксовано порушення релігійними організаціями законодавства в галузі архітектури і містобудівництва (Закону України „Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за порушення у сфері містобудування»). Така ситуація стала наслідком експлуатації мусульманських культових будівель без оформлення правоустановчих документів, в тому числі за відсутності Акту введення збудованих культових будівель в експлуатацію.

В Івано-Франківській області рядом релігійних громад УПЦ КП та УАПЦ продовжується використання культових будівель без укладення договорів на право користування з власником (державою) в особі райдержадміністрації.

2. Напруження на міжконфесійному, етноконфесійному ґрунті, прояви негативного ставлення до віруючих інших релігійних організацій.

Такі ситуації мають місце у православному та мусульманському середовищі ряду населених пунктів АРК, а саме в Бахчисарайському районі, містах Алушті, Феодосії, Судаку, а також у Черкаській та Чернігівській областях.

Так, в АРК за безпосередньої участі керівництва ДУМК та Меджлісу зірвано легітимний захід, організований автономною мусульманською громадою „Адет». Зафіксовано конфлікти між представниками ДУМК, ДУМУ та незалежних мусульманських громад. У

Черкаській області мають місце міжконфесійні конфлікти внаслідок переходу громад зі складу УАПЦ до УПЦ КП. В населених пунктах Чернігівської області (м. Чернігів, смт. Козелець та інш.) мають місце протистояння між громадами УПЦ та громадами Управління об'єднаної церкви Повного Євангелія „Українські жнива», а також Свідками Єгови.

Протиправні дії на релігійному ґрунті з боку громадської організації „Союз русского народа» зафіксовано у м. Севастополі, за що правопорушників було притягнуто до адміністративної відповідальності. Потребують більш детального вивчення діяльність в АРКтурецьких неурядових організацій „Азіз Махмуд Худаї Вакуфи» та „Євразійське товариство освіти, культури та дружби».

Актив вандалізму на релігійному ґрунті не зафіксовано.

3. Потребують урегулювання питання податкових та комунальних платежів, повернення релігійним спільнотам культового майна, що перебуває в державній та комунальній формі власності.

Упродовж минулого року було розглянуто 25 цивільних справ за скаргами релігійних організацій, з яких задоволено 6 і виконано 2 судових рішення.

Більшість скарг релігійних громад стосується майнових питань: 1 скарга УПЦ КП у Чернівецькій області, 7 - УПЦ (Закарпатська, Рівненська, Чернівецька, Тернопільська, Чернігівська області), 3 - УАПЦ (Івано-Франківська область), 4 - УГКЦ (Закарпатська, Івано-Франківська області). З питань реєстрації статутів: 2 скарги УПЦ (Івано-Франківська, Тернопільська області), 1 - УПЦ КП (Одеська область), 2 - УАПЦ (Львівська область).

Було задоволено: 3 скарги УПЦ з майнових питань та 1 - з питань реєстрації статутів, 1 скаргу УАПЦ з питання реєстрації статуту у Львівській області, 1 - УГКЦ з майнових питань у Закарпатській області.

Виконано судових рішень: 2 рішення за скаргами УПЦ з майнових питань та реєстрації статутів у Рівненській і Тернопільській областях.

З метою попередження конфліктів та правопорушень у релігійному середовищі України для релігійних та громадських організацій, політичних партій, представників державних органів та органів місцевого самоврядування, окремих громадян Держкомнацрелігій та регіональні підрозділи у справах релігій проводили семінари, круглі столи, бесіди, виступи в місцевих засобах масової інформації, інші просвітницько-роз'яснювальні заходи щодо дотримання та застосування чинного законодавства України у релігійно-церковній сфері.

РОЗДІЛ IV.

Вузлові питання відносин держави і церкви.

Реалізація державної політики у галузі свободи совісті і віросповідання

Релігійна ситуація в Україні залишається складною і неоднозначною. Суттєва зміна фази сучасного розвитку країни обумовлює і зміну всієї сукупності суспільних зв'язків, в тому числі у їх конфесійному вимірі. Саме це, багато в чому викликає тематизацію кризових явищ у розвитку останніх, актуалізацію глибинних суперечностей в міжконфесійних відносинах, які набувають нині помітної гостроти. Зазначений процес містить як «залишкові чинники» історичного минулого, так і проблеми віроповчально-виміру, як то питання істинності віровчення, «канонічної території», прозелітизму, негативне ставлення до віросповідної інакшості, а також активну і поглиблену політизацію релігійного середовища. Саме політичний чинник на сьогодні, виступає одним із основних конфліктно-формуєчих факторів у системі державно-конфесійних і міжконфесійних відносин. Активне політичне втручання у діяльність церков і релігійних організацій, політична (у своїх симпатіях) диференціація останніх у більшості випадків призводить до негативних наслідків, сприяє посиленню конфліктності в релігійному середовищі, у першу чергу православному.

Суттєво негативною у цьому аспекті виступає й тенденція зростаючого втручання в релігійну ситуацію, міжконфесійні відносини з боку зарубіжних центрів.

Відтак, врегулювання внутрішньоправославних протиріч виступає пріоритетною складовою державної політики в галузі церковного життя. Ця політика спрямована на розв'язання ряду важливих завдань, серед яких особливо слід виділити наступні: недопущення загострення протиріч між суб'єктами православного конфлікту, що незмінно тягнуть за собою порушення суспільного балансу та громадської злагоди на різних рівнях суспільної організації, сприяння розширенню різних форм контактності між суб'єктами православного протистояння, активізацію міжцерковного об'єднавчого переговорного процесу, нейтралізацію політичних і зарубіжних чинників, які мають деструктивний вплив на українське православ'я.

Законодавча діяльність Держкомнацрелігій покликана вдосконалити й зміцнити правові засади діяльності релігійних організацій, поліпшити умови для реалізації ними своєї суспільної і духовної місії, остаточно демонтувати наслідки тоталітарної політики в релігійній сфері, сформувати соціально-політичні механізми подальшого розвитку релігійних інституцій.

Питання законодавчого забезпечення свободи совісті були всебічно розглянуті під час зустрічі Прем'єр-міністра України Ю.В.Тимошенко (квітень 2008 р.) із членами Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій. **Повноважні представники конфесій висловили свою консолідовану позицію стосовно процесу подальшого удосконалення законодавчої бази щодо релігії і церкви, який, на їхню думку, має передбачати наступну послідовність:**

- 1)
прийняття на законодавчому рівні Концепції державно-конфесійних відносин в Україні;
- 2)

розробку та прийняття Закону України «Про повернення майна культового призначення релігійним організаціям»;

3)
прийняття нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Паралельно із цим має продовжуватися робота пов'язана із внесенням змін до ряду нормативно-правових актів, які мають пряме відношення стосовно практичних аспектів діяльності релігійних організацій.

Це, в першу чергу, питання: **1)** звільнення релігійних організацій від плати за користування землею; **2)** надання в оренду земельних ділянок та майна державної та комунальної власності для обслуговування діючих та будівництва нових об'єктів культового та соціального призначення без застосування аукціонних процедур; **3)** визнання релігійних організацій суб'єктами права на заснування світських закладів освіти різних форм та рівнів акредитації;

4)
запровадження заборони на приватизацію, продаж, відчуження в інший спосіб культових та інших будівель.

Водночас було наголошено, що внесення змін у діючу законодавчу базу в галузі свободи совісті можливе за наявності діалогу між суб'єктами законодавчого процесу (Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України) і Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій. Саме практичний аспект зазначеного діалогу визначатиме як сам законодавчий процес, так і зміни, які будуть вноситися до чинного законодавства.

Виконання цього завдання актуалізує, в першу чергу, потребу вдосконалення правового механізму повернення (передачі) релігійним організаціям культових споруд. У процесі пошуку шляхів та механізмів поновлення майнових прав релігійних організацій необхідно виходити з принципу правонаступності та спадковості церковної власності. Водночас, розв'язання цієї проблеми значно ускладнюється розколами і міжцерковним протистоянням, зокрема, у православ'ї. Така ситуація заважає справедливому визначенню законного власника тих чи інших церковних споруд. Відтак саме майнове питання продовжує виступати одним із джерел конфліктності в релігійному середовищі та у відносинах церкви і держави.

Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми може бути розробка механізмів матеріальної компенсації релігійним організаціям зареєстрацію їхнього майна. Проте в умовах економічної кризи ця проблема належним чином не може бути розв'язана. Компенсація, як пропонують деякі фахівці, могла би здійснюватися у різних формах: робіт або послуг з реставрації, відновлення храмів та інших культових приміщень, предметів культу, грошових субсидій, надання виробничих і житлових приміщень, виділення земельних ділянок під будівництво храмів тощо.

Із метою кращого врахування інтересів сторін, церкви і держави, питання реституції церковного майна має вирішуватися поетапно. На першому етапі слід повернути у власність релігійних організацій ті культові споруди і церковне майно, що не є пам'ятками історії та культури, які не використовуються ні державою, ні церквою, і не спричиняють спорів та конфліктів ні між релігійними організаціями, ні між ними і державою.

На другому етапі слід вжити заходів для повернення усіх (за невеликим, обумовленим Кабміном, винятком) культових об'єктів, які належали релігійним організаціям, у тому числі й тих, що становлять історико-культурну цінність, за умови неухильного виконання вимог законодавства щодо їх використання та утримання.

Причому ті об'єкти, які є культурними пам'ятками, слід передавати церквам лише у безоплатне користування. Це дозволить державним органам впливати на діяльність релігійної інституції у випадку грубого порушення чинного законодавства щодо догляду й утримання пам'ятки культури. Зокрема, релігійна організація може бути попереджена про припинення договору безоплатного користування культовою будівлею, і, у випадку ігнорування вимог відповідних держустанов, впродовж місяця вимушена буде звільнити таку будівлю.

Необхідно також враховувати, що законодавство України на сьогодні врегульовує порядок повернення релігійним організаціям лише тих культових споруд, які перебувають у власності держави. Щодо культових будівель, які належать до комунальної власності, питання потребує свого законодавчого розв'язання.

Саме ці засадничі принципи і підходи покладені в основу проекту Закону України «Про повернення культових будівель релігійним організаціям», який розробляється Держкомнацрелігій.

Сучасна державно-конфесійна політика покликана стимулювати ефективний розвиток релігійно-церковного комплексу країни, в результаті чого відбуваються важливі зміни в соціальних аспектах діяльності релігійних інституцій.

Політика підтримки суспільно корисних ініціатив релігійних організацій потребує раціонального поєднання загальнодержавних і церковних інтересів, утвердження цілісності духовного національного простору, консолідації конструктивних сил суспільства, здатних забезпечити всебічний розвиток релігійного середовища. У межах такої політики слід враховувати відкритість глобального світу, багатоманітність конфесійних відмінностей, їхньої трансформації в соціумі, особливо у суспільній свідомості.

Розвиток релігійної самобутності національних меншин, їхні взаємини з одновірцями закордоном засвідчують, що конгломерат нереалізованих релігійних та національних інтересів може спричинити небажані для держави тенденції. З огляду на це, державна політика стосовно цих релігійних організацій має спрямовуватися на: 1) підтримку їхньої релігійної інфраструктури; 2) мінімізацію їх залежності від закордонних релігійних центрів, а також недопущення перетворення конфесійного чинника на знаряддя етнічного й територіального сепаратизму; 3) залучення релігійних організацій

національних меншин у процес взаємин із їхніми етнічними країнами, вирішення у конструктивному дусі питань, пов'язаних із проблемами української діаспори; 4) сприяння розширенню взаємин релігійних організацій і національних меншин із їхніми одновітцями за кордоном.

Не менш важливим видається здійснення додаткових заходів для максимального сприяння добродійній та милосердницькій діяльності церкви. Внесок релігійних організацій в цю надзвичайно потрібну в нинішніх умовах справу достатньо суттєвий. Слід зазначити, що значна частина гуманітарної допомоги надходить до України саме по лінії церкви. Важливо, що ця допомога знаходить конкретних адресатів.

Зазначені питання були враховані в проекті Концепції державно-конфесійних відносин в Україні, яка на даний час проходить етап доопрацювання в Держкомнацрелігій.

Пріоритетними напрямками державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті та встановлення партнерських взаємовідносин з церквою (релігійними організаціями) у Концепції визначено наступне:

1. У сфері вдосконалення правового забезпечення права на свободу совісті та діяльність церкви (релігійних організацій) це:

- сприяння безконфліктному, на засадах консенсусу розв'язанню проблеми набуття церквами, що мають ієрархічну структуру, статусу юридичної особи;
- визначення реальних термінів, чітких і прозорих механізмів повернення церкві (релігійним організаціям) націоналізованого в минулому майна релігійного призначення, форм, обсягів та механізмів його компенсації;
- розробка та впровадження правового механізму захисту традиційної релігійної культури суспільства, зокрема: заборона приватизації націоналізованого в минулому майна релігійного призначення; врегулювання умов та правил здійснення спеціальної експертизи релігійної практики новітніх релігійних рухів.

2. У сфері забезпечення права на безперешкодне здійснення релігійної практики:

- розробка та впровадження механізмів забезпечення права на пастирське служіння у Збройних силах, пенітенціарній системі тощо;
- визначення правового статусу церкви (релігійних організацій) в частині оподаткування.

3. У сфері освіти:

- сприяння реалізації права громадян на свободу вибору характеру освіти як елемента свободи совісті. Законодавче врегулювання права церкви (релігійних організацій) на заснування конфесійних навчальних закладів; розробка та впровадження: державного стандарту богословської (теологічної) освіти; механізму визнання документів про освіту, отриману в релігійних (духовних) навчальних закладах; ліцензування та акредитації конфесійних навчальних закладів усіх рівнів; вивчення можливостей фінансування дисциплін, що

викладаються в конфесійних навчальних закладах та належать до державного стандарту, за рахунок бюджетних коштів; механізму впровадження вивчення релігії у державній школі на добровільних (факультативних) засадах;

4. У сфері соціально-трудова відносин планується передбачити:

- забезпечення прав священнослужителів, які досягли пенсійного віку, на належне пенсійне забезпечення, з урахуванням особливостей діяльності церков (релігійних організацій) та їхньої ролі в суспільстві;
- забезпечення прав віруючих на дотримання приписів віровчення стосовно свят та днів відпочинку (вихідних і робочих днів).

Контроль за забезпеченням реалізації права на свободу совісті, забезпеченням рівності прав громадян, незалежно від їх ставлення до релігії та конфесійної належності, рівності прав церков (релігійних організацій) покладається відповідно до проекту Концепції на органи прокуратури, відповідні органи юстиції, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Прийняті на основі Концепції законодавчі та інші нормативно-правові акти повинні забезпечувати повноцінний правовий і соціальний статус релігійних організацій в умовах європейської інтеграції України. Завданням держави є забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законів України та інших нормативно-правових актів, прийнятих згідно з Концепцією.

З точки зору Держкомнацрелігій, в релігійному середовищі України в перспективі зміцнюватимуться позитивні тенденції, пов'язані з утвердженням нормальної життєдіяльності релігійних організацій, набуттям ними ознак повноправних саморегульованих суб'єктів суспільного життя.

Враховуючи вищенаведене, Комітет вбачає серед своїх основних завдань забезпечення своєчасної комплексної оцінки процесів та симптоматичних змін, що спостерігаються в релігійному середовищі.

Впродовж 2008 р. розглянуто 2444 звернення громадян, громадських, релігійних та інших організацій, зокрема 10 звернень народних депутатів України, 265 доручень Кабінету Міністрів України, 22 доручення Верховної Ради України, 47 доручень Секретаріату Президента України, 253 документи отримано від міністерств і відомств, 479 - від облдержадміністрацій, 367 - від релігійних організацій, 899 - від заявників, 95 - від інших організацій, 7 - від посольств іноземних країн.

На особистому прийомі 175 особам надано відповідні консультації та роз'яснення з приводу конкретних питань державно-церковних відносин і державної політики в сфері свободи совісті. Проведені консультативні зустрічі з керівниками православних, греко-католицької та римо-католицької церков, протестантських, мусульманських, іудейських та неорелігійних організацій.

Водночас, здійснювався комплекс організаційно-інформаційних заходів дотичних до питань релігійно-церковного життя. Зокрема, проведено низку науково-практичних конференцій: «Релігія в постмодерному суспільстві: концептуальні, соціально-політичні й правові аспекти», «Взаємодія релігійного і національного чинників в умовах трансформацій українського суспільства», «Державно-церковна політика в Україні як фактор формування й утвердження громадянського суспільства», «Український освітній простір та роль релігійних організацій в його розвитку: ідейно-концептуальні і правові виміри», «Українсько-Ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем»; круглий стіл «Визначальні принципи оптимізації міжконфесійних відносин: теоретичний і практичний виміри». За результатами роботи наукових форумів видано збірки наукових матеріалів.

За звітний період було прийнято до попереднього розгляду 97 матеріалів на реєстрацію статутів релігійних організацій, змін та доповнень до них. Зареєстровано 37 статутів та 54 зміни і доповнення до статутів релігійних організацій.

Проведена на державному рівні робота дала можливість уникнути негативного розвитку подій у стосунках між окремими релігійними організаціями, низки міжцерковних конфліктів, сприяла подальшій гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні. / *Інститут релігійної свободи, м.Київ*

www.irs.in.ua Джерело: [Прес-служба Держкомнацрелігій](#)